

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

LIBRARY

AUG 15 1951

UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Naš jezik

НАШ ЈЕЗИК.

nov. ser.

НОВА СЕРИЈА

Књ. II — Св. 5-6

БЕОГРАД 1951

САДРЖАЈ

	Страница
1. <i>Уредништво</i> : У интересу што боље књиге	151
2. <i>Св. Марковић</i> : О променљивости броја <i>два</i>	155
3. <i>М. Стевановић</i> : Значење неких стихова из Његошеве <i>Луче</i> микрокозма	162
4. <i>Б. Милановић</i> : О писању ј у промени страних именица м. рода ^м	168
5. <i>Ј. Радуловић</i> : Једно језичко објашњење Кочићеве <i>Суданије</i> !	173
6. <i>Св. Предић</i> : Непотребни варваризми	187
7. <i>Аница Шаулић</i> : Језичко значење и пословице	196
8. Из живота речи:	
1. Значења глагола <i>гласати</i>	202
2. Неколико прилога речнику нашег језика	205
9. Језичке поуке	220

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

др Александар Белић, Глиша Елезовић, др Радомир Алексић,
др Михаило Стевановић, др Радосав Бошковић,
Бранислав Милановић и Игрутин Стевовић

Научна Књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД, 1951

ЈЕЗИЧКО ЗНАЧЕЊЕ И ПОСЛОВИЦЕ

Разумевање и правилно тумачење пословица, вероватно најстарије људске мудрости, условљено је не само познавањем народног језика, у које нас уводи и етнологија, него и другим научним разматрањем. Пре свега, потребно је уживљавање у логику и психологију народну, јер је пословица логички суд средине у којој је поникла; и ако не одговара менталитету друге средине, никада не може у њој бити усвојена. Исто тако је потребно и познавање страних језика, јер само поређењем можемо оценити изворност пословица и њихову праву естетску вредност, пошто су народи казивали пословице на потпуно једноставан начин и високо песнички.

Да је поред лексичког знања и усвајања стилског богатства важно и познавање језичке структуре и осећање реченичног акцента, тим пре што је мисао у пословици често законски сажета — показатељемо на неколико примера из Вукове збирке Пословица. Под бројем 212 имамо пословицу: Бијеле руке туђ посао милују — и уз њу објашњење: „У кога су бијеле руке знак је да не ради радо, тако ништа и нема него мора туђ посао радити да се храни. Ја мислим да се ово највише говори за жене и ђевојке.”

Предикат ове реченице *милују* — у народу је синоним за *воле*. Атрибут *бијеле* са субјектом *руке* означава, као епитет — физички нерад, „господство” (Бијеле руке као у писара). Поред објекта *посао* атрибут је *туђ*. Ако бисмо објекат развили у објекатску наративну реченицу, добили бисмо сложену: Беле руке воле да им други ради. Тако смо помоћу реченичне анализе дошли до значења пословице, у

ствари супротног горњем објашњењу: беле руке не раде другоме, него други њима. Баш зато и јесу беле.

Под бројем 423: Боље је једно држи него сто узми, са објашњењем: „Узми ваља да се мисли када је даље од онога који даје и од онога коме се даје, а држи управо кад му се пружи”.

Држи и узми су субјекти у пословици. Доста је редак случај да се императив јавља као субјекат; много је чешћи као предикат, приповедачки — у служби перфекта, или гномски. А обично се инфинитив јавља као субјекат. И узми и држи могу означавати непосредну повезаност нудиоца са понуђеним, давања из руке у руку.

Пословице под бројем 345 и 1620 су добри примери за важност реченичког акцента.

Прву: • Бодљивом корову није Бог дао рогове, Вук објашњава: Бог није крив што људи зло чине, јер је реченични акценат ставио на *Бог*. Ја сам пословицу чула са наглашеним директним објектом (рогове). Тада се смисао мења: коров не може много нашкодити, јер има само бодље а не рогове. Човек га може ишчупати. У пренесеном значењу: људи слични оваком корову не могу проузроковати веће зло, ма колико то желели. Не осећајући значај реченичног акцента, Капетановић је у својој збирци Народно благо (Сарајево 1887) изменио ову пословицу: Бодљивој крави не да Бог рогова.

У другој: Зар се свака оплетена уда, Вук је ставио акценат на предиктивни атрибут *оплетена*, тумачећи: . . . „Овђе ваља да се мисли да се девојка уда док јој и не нарасте коса да се може оплести”. Лепа коса је по народном схватању важан украс за жену. Према Његошу и снаха бана Милоњића је очарала Вука Мандушића, поред осталог и дугом, расплетеном косом. Сплитање и неговање косе код девојке народ сматра почетком припреме за удају. По Фортису (*Viaggio in Dalmazia*) жене истичу косу као украс, док је девојке скривају под капом. Познат је свадбени обичај сплитања косе праћен песмом. У случају да невеста нема лепу косу стављају се туђе плетенице. Акценат у овој пословици није на атрибуту *оплетена*, него на предикату *уда*.

Тако добијамо ново значење: Зар се свака која је дорасла за удају — уда?

Под бројем 1730: Зло рађање, готово суђење — стоји објашњење: „Кад се зло ради онда је поготову суђено да и зло буде”. Објашњење Вуково је везано за судбину (у Рјечнику *суђење*, das Schicksal, sors) међутим у пословици се мисли на *суђење*, das Richten, Urtheilen, judicatio. Овде хомоними, још и са истим акцентом (додуше с разликом у дужини крајњег слога основе), отежавају да се дође до правог значења. Али нам уживљавање у народну логику помаже. „Судбина” је по народном схватању изван људског утицаја. Значење је: ко зло ради сам себе осуђује на зло, на спошење последица. Сличне су пословице: Ко зло ради зло ће и дочекати, или код Вука под бројем 2841: Ко зло чини и дочекаће га, под бројем 2642: Ко зло чини и дочека (га) и под бр. 2643: Ко зло чини нек се добру не нада. Уместо детерминизма датог у објашњењу имамо принцип каузалности.

Под бројем 1745: Зна Бог чије масло у кандилу гори, налази се тумачење: „Ова пословица показује да су Срби негда и зеитин звали масло. У Приморју и у Црној Гори и Херцеговини говори се у овој пословици уље место масло”.

Пословица показује историски развој речи. Као црквени обичај јавља се „свештање *масла*”, помазивање болесника *уљем*. Маст, масло и маслина од истог су корена. Реченични акценат је на речи *зије*, са смислом: зна се да ли се приноси поштено пециво. Од сличне народне пословице је дубровачки песник 16 века — Никола Димитровић начинио двостих:

Прасца ти мојега украсти не имаш,
Да последије од њега за Бога ноге даш.

Под бројем 1906 изрека: Из узде у Будим — објашњење је: „Кад ко оно што је тешко вели да је лако учинити. Из узде вазда се мисли узјахавши коња и узевши узду у руке отићи не одморивши се. Гледај: Сиј, виј, па у кош”. Узречица је нејасна, јер није наведена и прича у вези са којом је постала. Ако се прича заборави, алузија постаје нејасна, и некад можемо само назирати њено значење. По-

светио се као Гојко у њивоту — под бр. 7715 и под бр. 4001: Нема у Цариграду за Рајка капа.

У овом случају „из узде” — може да се односи само на коња. Ако се заузданоме коњу скине узда, ако се разузда, он може отићи „из узде” онамо одакле је доведен, јер су коњи памтљиви. Исто би могао учинити ако није добро зауздан, па сам збаци узду.

Ако би у овој непотпуној реченици предикат био *стиже се* (Из узде се *стиже* у Будим, са допуном: а не из улара) значење би било да је само јахаћем коњу место у Будиму, а не теглећем, чије је место у пољу. У пренесеном значењу: није свакоме место у Будиму.

Под бројем 3729`је: Наћерао крмка на раст — са објашњењем: „Кад је који пијан. Може бити зато се ово каже што се пијану човеку све чини могуће, тако и крмак да може уз дрво пузати као мачка”.

Асс. овде показује правац, циљ. А значење је: нагнао га тобоже, а уствари учинио је *нагнаном* оно што му је мило, као крмку жир.

Под бројем 3860 уз пословицу: Не забуди на којој си — дато је објашњење: „Кад ко хоће коме ријеч да пресијече. У Боци”. *Забуди* је архаични императив од глагола чији облици нису очувани, а коме одговара руски *забыть*. У песмама се помиње „трава од забитја” (Мајка Маргарита). Каже се забитно место. У Херциговини: Не заборави на којој си (ријечи).

Под бројем 3930 је узречица: Не лези враже. „Кад се приповиједа да је ко што зло једно за другим радио”.

Подносио, снашло га зло, јер је у овој узвичној фрази субјекат *враг*, „који ни оре ни копа, већ све о злу мисли и ради”. Он је вршилац ненадног или обновљеног зла. Слична је: Не стој, ђаволе, под бр. 4095.

Под бр. 3069: Ко што о чем баба о пести, неправилно су стављена два објекта. Иста узречица је правилно наведена под бројем 2885: Ко о чему баба о пести. Види и под бројем 1917: И једем и пијем, а пестиш ми је на уму.

У стиховима: Нема смрти без суђена дана,
Ни јунака без првога брата —

— израз *први брат* је неуобичајен, у народу постоји *првобратугод*, а *први брат*, ако би имао значење *рођени*, не мора бити и јунак. Ако се помишља на помоћ коју рођени брат може указати у боју, на братско пожртвовање, имамо другу пословицу под бројем 3967:

Нема лета без Ђурђева данка,
Нити брата док не роди мајка.

У првом случају је погрешно састављена реченица и као посебна (други део) и као сложена. Можда би требало да гласи:

Нема смрти без суђена дана,
Ни јунака без првога рата.

Јер се јунаштво испољи тек у борби, а рат и смрт имају везе, према томе би цела реченица била правилно састављена.

Под бројем 1904: Из свега је Спужа ногу изио", тј. бољи је од свију Спужана". У Ц. Г. *изио* значи *појео*, а овде треба да стоји *изнио*; искорачио је, истакао се, бољи је од свих Спужана.

Под бројем 1343: Ће га није нека су му љепше, а ће га је ту му очи биле. „Овако је препоручивао један Црногорац Которанину за гаће кад је за другога купиовао". Значење је: Пошто није присутан, треба му узети лепше, а кад би био ту, има очи па нека бира. Нејасност се јавља због провинцијализма. Уместо погодбене свезице *пошто* употребљена је локална *ће*.

Провинцијализми и варваризми доста отежавају разумевање пословица. Већ прва пословица: Авизан напола скапулан — остаје многим нејасна, због италијанизама. Требало је објаснити: да је на време обавештени (о злу, о непријатељу) упола спасен. Тако је требало учинити и у осталим сличним случајевима.

Само добрим разумевањем и правилним познавањем језика можемо постићи да се осети мисаона вредност пословица, ретка и неоцењива песничка снага у њима, и ванредни васпитни утицај њихов, који би у сваком погледу, па и у погледу познавања језика, био још већи кад би све оне језички биле јасне.

Аница Шаулић